

סוגי הסינופסיס באתר הכי גרסינן

מנחם כ"ץ

בהשתתפות הלל גרשוני ועשהאל שמלצר

ספטמבר 2017 / <https://fjms.genizah.org/>

באתר מוצגים שלשה סוגי סינופסיס, ודרך נוספת להצגת חילופי נוסח.

א. סינופסיס בטורים

אופן הצגת ברירת המחדל של האתר הינו סינופסיס בטורים.¹ כאשר מול כל יחידה² עפ"י דפוס וילנה מוצגת אותה יחידת טקסט בעדי הנוסח השונים. דרך הצגה זו מאפשרת למעיין לראות את טקסט התלמוד בכל עדי הנוסח בסקירה אחת.

ניתן להחליף את סדר עדי הנוסח מברירת המחדל המוצגת באתר, כך שמי שמתעניין בהשוואה בין שני עדי נוסח יכול להצמידם אחד לשני ולהשוות ביניהם בנקל. יתירה מכך, ניתן להחליט שעד נוסח אחר (רק דפוסים ראשונים או כתבי יד שלמים) יהווה את נוסח הבסיס (הטור הימני ביותר).

בלחיצה על הכפתור "השווה לעד נוסח זה" יובלטו כל המילים **שאינם זהות** בעדי הנוסח לנוסח הבסיס. בנוסף לחיצה על כל מילה מאירה את המילים ה**זהות** לה בעדי הנוסח השונים.

לחיצה על הכפתור "הצג קבוצות צירוף" מקרבת זה לזה ומאירה קטעים שונים (בעיקר קטעי גניזה) שיש ביניהם "צירוף ראה" כלומר הם שייכים לאותו עותק.³

באופן תצוגה זה ניתן לראות תוספות שונות שעל גבי הטקסט, כגון פירושים והוספות שונות הכתובות על גיליונות כתבי היד.

בכל יחידה ישנו כפתור + המאפשר לגשת לתמונה המקורית, להעתקה, וכן לסינופסיס בשורות ולסריקה של "דקדוקי סופרים" לרנ"ג רבינוביץ.

---

¹ עיין סינופסיס הירושלמי: P. Schäfer und H. J. Becker, Synopse zum Talmud Yerushalmi, Tübingen 1991–2001.

² על היחידה עיינו נספח 1.

³ עיינו פרקי מבוא לאתר הכי גרסינן: מקטע לעותק.

יתרונות:

- ניתן לראות עדי נוסח לכל אורכם ולא רק במקטעים קטנים.
- ישנן מספר אפשרויות לזהות את שינויי הנוסח בנקל.
- ניתן לזהות בלחיצת כפתור עותקים המורכבים ממספר קטעים.
- (בשלב זה החלוקה הזו היא המדויקת ביותר באתר, אם כי גם היא אינה נטולת שגיאות)

חסרונות:

- קשה יותר לזהות שינויי נוסח ספציפיים, איזו מילה מחליפה איזו מילה וכדו'.

ב. סינופסיס בשורות⁴

זהו סינופסיס המציג יחידת תלמוד אחת בלבד, כאשר כל מילה בעד נוסח הבסיס נמצאת בתא של טבלה, ומתחתיה נמצאת אותה המילה או מקבילתה בכל שאר עדי הנוסח. סינופסיס זה מאפשר להשוות בקפדנות כל מילה בכלל עדי הנוסח, ולהבין את המצב הטקסטואלי של כל עד נוסח בהשוואה לשאר עדי הנוסח. סינופסיס זה הוא הדרך המקובלת בספרות המחקר המודרנית להצגת חילופי נוסח בספרות התלמודית.

בסינופסיס זה מובאת כצורתה כל מילה בעדי הנוסח השונים. עם זאת, ולשם הנוחות והדגשת ההבדלים בין עדי הנוסח, כל מילה זהה לעד נוסח הבסיס מופיעה בצבע אפור המעמעם אותה, ורק מילה שונה מופיעה בשחור. יש לציין שבסינופסיס בשורות כל שינוי שהוא, גם אם מדובר בראשי תיבות, קיצורים, חסרונות וכדו', יופיע בשחור.

גם בסינופסיס זה אפשר לשנות את סדר עדי הנוסח ואף את נוסח הבסיס (מוגבל לדפוסים ראשונים וכתבי יד שלמים), שינוי סדר זה מאפשר השוואה מדוקדקת בין שני עדי נוסח, ומאפשרת לחלק את עדי הנוסח לענפי נוסח בצורה נוחה.

כאשר בנוסח הבסיס יש ראשי תיבות או מילים שפעמים רבות מבוטאות בצורת ראשי תיבות (לדוגמא: קריאת שמע = ק"ש), הרי גם אם בעדי הנוסח יופיעו המילים אחרת מעד נוסח הבסיס, הן בתצורת ראשי התיבות והן בתצורתן הפתוחה, הם יופיעו תחת ראשי התיבות בתא אחד.

בסינופסיס זה, לא מובאות כל התוספות שבאופן מובהק אינם מנוסח התלמוד כמו פירושים ותוספות שונות. עם זאת, הערות גיליון וכד' הקשורות בנוסח התלמוד כמו מחיקות, הגהות ונוסחים חליפיים

---

⁴ על סינופסיס כמהדורה ובעיקר סינופסיס ממחושב עיין: ש"י פרידמן, "כיצד מדקדקין? עיון בשינויי הגרסות של התלמוד הבבלי לרגל הופעת י"ג כרכים של דקדוקי סופרים השלם", תרביץ סח (תשנ"ט), עמ' 148-161.

כן מופיעים. (בנושא יש לשים לב כי הסיגלות המציינות לנוסח השונה נמצאות בתחילת הנוסח ובסופו ופעמים שמילים אמצעיות חסרות כל סיגלה ובכל זאת הן שייכות לנוסח גיליון או למחיקה).

לסינופסיס שורות ישנו כלי עריכה. אם בעיני המשתמש יש טעות (הסינופסיס נעשה בצורה ממוחשבת), או שהוא מעוניין להציג את הסינופסיס בצורה שונה מאשר מוצג באתר, יש לסינופסיס כלי עריכה אשר מאפשר לו לערוך את הסינופסיס ולהציג אותו כפי רצונו. (עריכת המשתמש תשמר באתר, ותוצע למשתמש כברירת מחדל, וכאופציה לשאר המשתמשים).

יתרונות:

- מציג את כלל שינויי הנוסח.
- מאפשר השוואה מדוקדקת מילה תחת מילה לכלל עדי הנוסח.
- מאפשר חלוקה נוחה לענפי נוסח.
- מדגיש שינויי נוסח.
- יש כלי עריכה.

חסרונות:

- המחשב מתקשה לחלק באופן נכון קטעים דלילים בעלי חסרונות רבים. וכן מקרים חריגים נוספים.
- אין איחוד ואפילו לא אינדקציה על שני קטעים המצטרפים לעותק אחד.
- אין ראייה כללית של נוסח עד הנוסח (ולשם כך צריך לפנות לתמונה, להעתקה או לסינופסיס בטורים).

ג. סינופסיס גמיש

השינויים בין עדי הנוסח הינם רבים מספור ונמצאים בכל שורה, וכמעט שאפשר לומר בכל מילה של התלמוד הבבלי. עם זאת רבים משינויי הנוסח **אינם משמעותיים**. לדוגמא: קיצורים, ראשי תיבות, כתיבת מספרים בצורת אותיות וכד'. שינויים אלו אינם מייצגים שינוי בנוסח הבבלי אלא מהוות מוסכמות של סופרים, ולכל היותר הם מעידות על שינויים בסביבה התרבותית של הסופר, אך אינם מעידים על נוסח התלמוד. לשם כך יצרנו באתר "הכי גרסין" גרסת סינופסיס, המציגה שינויי נוסח משמעותיים בלבד, על מנת לסנן את רעשי הרקע ולקצר את זמן המחקר והלימוד, ולהגיש בפני החוקרים ולומדים את אשר הם זקוקים לו בלבד.

אולם, גם בשאלה מהו שינוי משמעותי ישנה אי הסכמה בין חוקרים ולומדים שונים ובעיקר בין בתחומי דעת ותחומי חקר שונים, שנזקקים כולם לתלמוד הבבלי. שינוי משמעותי בעיני חוקר לשון חכמים יהיה בלתי משמעותי בעיני חוקר עריכת התלמוד. שינוי משמעותי בעיני חוקר התלמוד יהיה בלתי משמעותי בעיני תלמיד הישיבה. חוקרי הספר ותרבות הכתיבה - הקודיקולוגים והפליאוגרפים יתעניינו בדברים אחרים מאשר חוקרי ספרות, היסטוריה, גאוגרפיה או בוטניקה קדומים.

הסינופסיס הגמיש בנוי על גבי הסינופסיס בשורות (ומתייחס גם לעריכת המשתמש אם נעשתה כזאת) ותפקידו להציג שינויים משמעותיים בלבד. כאשר המילה בעדי הנוסח זהה לעד נוסח הבסיס יופיע הסימן: =. כאשר המילה היא לא זהה אלא שקולה (כלומר שינוי לא משמעותי) יופיע הסימן: ~. כאשר המילה זהה אך ישנה סיגלה כל שהיא כגון חסרון, אי וודאות בקריאה וכד' יופיע הסימן: ^. שאר השינויים, כשלמעשה מדובר בשינויים משמעותיים בלבד, יופיעו באדום. (זוהי ברירת המחדל אפשר לשנות אותה במספר דרכים: אפשר שיופיע סימן אחר, אפשר שיופיע טקסט בצבעים שונים במקום הסימן, וכד') בכל מקרה אם הוחלט שיופיע סימן במקום מילה, המילה עצמה תופיע בחלון צף מעל הסימן עם מעבר עכבר עליה, על מנת שניתן יהיה לבדוק מהי בדיוק סוג השקילות או על איזו סיגלה מדובר.

לשם החלטה מהי שקילות ישנן 14 קטגוריות⁵ שהמשתמש יכול להחליט אם השינוי בקטגוריה המסוימת הוא משמעותי בעיניו או לא:

הקטגוריות הן:

1. קיצורים והשלמתם
2. ראשי תיבות ופתיחתם
3. חלופות לציון מספרים
4. אמות קריאה והשמטתן
5. אופן כתיבת שמות ה'
6. ליקוי חלקי (קרע או טשטוש)
7. צימודי מילות
8. חילופים גראפיים
9. חילופים פונטיים
10. חילופים לשוניים
11. אותיות שימוש והשמטתן
12. חלופות סמנטיות
13. חלופות לשמות אישים
14. חלופות לשמות מקומות

---

⁵ לפירוט והבהרה נוספים עיינו בנספח 2.

בסופו של תהליך המשתמש מקבל סינופסיס שבראשו עד נוסח הבסיס (דפוס וילנה כברירת מחדל או אחד מן הדפוסים הראשונים או כתבי היד השלמים) ובשאר השורות רק מספר מילים מצומצם הצבוע באדום (או בכל צבע אחר לפי בחירת המשתמש) של שינויים שאינם שקולים בהם הוא יכול להתמקד. זהו אחד מפיתוחי הדגל של אתר הכי גרסינן, שלהערכתנו בבא היום יחליף וייתר את הצורך בשימוש בסינופסיס שורות.

יתרונות:

- חסכון בזמן, והתמקדות בשינויי הנוסח החשובים.
- מידע רלוונטי לתחום הידע/ההתעניינות של כל משתמש.

חסרונות:

- אפשר "לאבד" שינויים קלים בעלי משמעות רבה.

ד. נוסחאות ללומד

שימוש בסינופסיס אינו פשוט למי שלא הורגל בכך, ובייחוד אינו פשוט ללומדי תורה – רבנים ותלמידי ישיבות אשר הורגלו בלימוד ישיבתי, שהוא כרגיל מתוך ספר, ובייחוד עפ"י המהדורות הנפוצות המבוססות על דפוס וילנה. לשם כך פתחנו כלי חדשני אשר מציג ללומד את הדף במהדורה הנפוצה, אולם במקום שיש שינויי נוסח ישנו סימן. כאשר לוחצים על הסימן נפתח חלון עם שינוי נוסח, ועם אפשרות לפתוח את העתקת כתב היד. כמובן שאם השינוי מעניין את הלומד ניתן להמשיך ולבדוק אותו גם בסינופסיס בשורות ובסינופסיס הגמיש ובשאר כלי הלימוד והמחקר העומדים לרשות המשתמש.

הבסיס לשינויים המוצגים הוא הסינופסיס הגמיש, ואשר על כן מוצגים בו שינויים משמעותיים בלבד.

נספח 1: על היחידה

טקסט התלמוד באתר "הכי גרסינן" מחולק לפי דפים ועמודים עפ"י דפוס וילנה, חלוקת המשנה הבאה נקראת יחידה. יחידה כוללת יחידת תוכן קצרה (עד 120 מילה) המכילה מהלך תלמודי הגיוני המהווה חלק מסוגיה, לדוגמא שאלה ותשובה, ברייתא וכדו'. (מספרי היחידות מוצגות ע"י הכפתור "123"). יש חידוש גדול בכך שיחידת המשנה של האתר מתייחסת לחלוקה הגיונית המתייחסת לתוכן התלמוד ולא רק למיקום הטכני שלו בדף, עמוד ומספר שורה שרירותיים.

לגבי חלוקת המשנה – באופן עקרוני החלוקה נעשתה עפ"י הבבלי דפוס וילנה כך שכל משנה בדפוס וילנה היא יחידה לוגית בפני עצמה. אם בכתבי היד (שהמשניות בהם מחולקות בתוך הפרק) ישנה חלוקה אחרת (קצרה יותר) מאשר דפוס וילנה חולקה בדרך כלל המשנה ליחידה או מספר יחידות נוספות עפ"י נוסח המשנה הקצר יותר. (למרות זאת, בשל בעיות טכניות לא תמיד זהו המצב וישנן פעמים בהם טקסט המשנה אינו חופף בדיוק לטקסט ביחידת וילנה ומופיע מול יחידת משנה אחרת לפניה או לאחריה).

סימנים בדפוס וילנה מופיעים בדרך כלל (לעיתים מיקום הסימן בתוך היחידה אינו מאפשר זאת⁶) כיחידה נפרדת. סימנים שנמצאים בשאר עדי הנוסח אך לא בדפוס וילנה יופיעו בראש היחידה שהאבר הראשון בסימן מתייחס אליה.

בתהליך חלוקת טקסט הבבלי ליחידות שמנו לב לעובדה שלמרות חלוקה מתבקשת של הבבלי היא לטקסט המשנה ולטקסט התלמוד ישנו טקסט נוסף מסוג שלישי שאינו לא משנה ולא תלמוד והם הפיסקאות המהוות מעין תמרורים במעברים בין המשנה לתלמוד, וראוי להתייחס אליהן כמרכיב השלישי, בנוסף למשנה ולתלמוד עצמו.

כתוצאה מכך **פיסקאות** מופיעות ביחידה נפרדת, כחלק מכך גם המילה "גמ" המסמנת בדפוסים את סוף המשנה ותחילת הגמרא נחשבת כפיסקא ותקבל יחידה עצמאית. מול יחידה זו תופיע בעדי הנוסח, אשר המשנה בהם נמצאת בראש הפרק, הפיסקא הרלוונטית.

---

⁶ לדוגמה: סוטה לה ע"א: "אמר רבי יוחנן (סימן אמ"ת לבד"ו לוי"ה) משום ר"מ כל לשון הרע שאין בו דבר אמת בתחילתו אין מתקיים בסופו".

נספח 2: חלופי נוסח שקולים

כאמור לעיל חילופי הנוסח בתלמוד הבבלי הם רבים מספור אך חלק גדול מהם ניתן להכליל בקטגוריות. כלומר חילוף הנוסח נושא אופי ספציפי, הגם שאינו זהה לחילופי נוסח אחרים, אך יש ביניהם מכנה משותף גדול. מכאן קצרה הדרך לסווג את הקטגוריות שונות לפי המשמעות של הקטגוריה, ולפי המשמעות שסוג חילוף הנוסח הקטגורי משפיע על הטקסט ועל מסורת נוסח התלמוד הבבלי. כפי שנבאר בהמשך, ישנם חילופים הנובעים מטעויות ושיבושים שונים, ישנם הנובעים ממסורות סופרים או נובעים מחילופים לשוניים הקשורים בכללים הלשוניים הנוהגים בסביבת סופר כתב היד. כמובן שישנם חילופים הנובעים מאופי מסירת התלמוד בתקופה בה הוא נמסר בעל פה, וגם מחילופים הנוגעים לתוכן עצמו בהיבטים השונים שלו.

בבסיס עבודת הסיווג עמדה התפיסה שלא כל שינויי הנוסח הם משמעותיים, ויתירה מכך ישנם תפיסות שונות לשאלה מהו שינוי נוסח משמעותי התלוי הן בתפיסות החוקרים והלומדים והן בתחומי דעת ותחומי חקר מהם הם נגשים ללימוד וחקר התלמוד.

מתוך כמות גדולה של קטגוריות של חילופי נוסח גבשנו 14 קטגוריות, אשר יכולות להחשב כלא משמעותיות לחקר והבנת נוסח התלמוד הבבלי. (כמובן שהותרנו בידי המשתמש להחליט אלו קטגוריות משמעותיות או אינן משמעותיות עבורו, כיצד להציג את החילופים השונים, וכמובן שניתנת בידי האופציה לראות במו עיניו מהו הטקסט המקורי שהמחשב החליט עבורו שהוא אינו משמעותי.) להלן נסקור את הקטגוריות השונות, נבארם, ונדגים מספר מקרים מתוך התלמוד הבבלי.

1. קיצורים והשלמתם

לעתים מילה אינו מופיעה במלואה בכתב יד, אלא רק מספר אותיות מתחילת המילה, ולאחריהן מופיע גרש המציין כי מדובר בקיצור. לרוב נשמטות אותיות המציינות ריבוי (מ"ם או נו"ן סופית) או הטייה, אך לעתים נשמטים אף חלקים רחבים יותר מהמילה. מבדיקת פרק אחד ממסכת בבא מציעא עולה כי תופעה זו שכיחה יותר מכל יתר החילופים באופן בולט. נראה כי כמעט ואין מילה שאינה מופיעה במקום זה או אחר באופן מקוצר, ואף צורת הקיצור של מילה נתונה אינה אחידה ועשויה להשתנות ממקום למקום.

לדוגמה: עליהן – עליה'; התחתונה – התחתונ'; להולכה – להוליכ'; וחזרו – וחז'; עשרת – עש'; לגמל – לגמ'; יתיב – יתי'; מדקדקין – מדקד'; תרגימו – תרגי'; נעשית – נע'.

לעתים נראה כי המעתיק התכוון להשתמש בקיצור, אלא שהסימן גרש אינו מופיע במילה.

2. ראשי תיבות ופתיחתם

סימון רצף מלים המתקבל על ידי האות הראשונה (או מספר אותיות ראשונות) מכל אחת מהמילים המרכיבות אותה, ולעתים אף מופיעה אות מסוף המילה האחרונה ברצף המלים. לרוב (אך לא תמיד!),

מצוינים ראשי התיבות בזוג גרשיים באות האחת לפני האחרונה, בדומה לנהוג בעברית המודרנית. שימוש בראשי תיבות לשם קיצור העתקת המלים דומה לשימוש בקיצורים, עליהם הסברנו בסעיף הקודם, אלא שהשימוש בראשי תיבות נדיר יותר במידה ניכרת. בניגוד לקיצורי מלים אשר עשויים להופיע לכל מילה – לפחות ברמה העקרונית, המעתיקים בדרך כלל מגבילים עצמם בשימוש בראשי תיבות למילים ספציפיות אשר להן קיימת מוסכמה לשימוש בראשי תיבות.

לדוגמה: תא שמע – ת"ש; אמר רב – א"ר; אף על פי – אע"פ, אעפ"י; שמע מינה – ש"מ; סלקא דעתך – ס"ד; במה דברים אמורים – בד"א.

3. חלופות לציון מספרים

מספרים מופיעים בקיצור ע"י האות המקבילה למספר בגימטריה - הן מתוך מוסכמת סופרים והן מתוך רצון לקיצור. לרוב (אך לא תמיד) האות תופיע בצרוף גרש על מנת להבהיר שמדובר במספר.

לדוגמה: ד' – ארבע – ארבעה.

4. אמות קריאה והשמטתן

אמות הקריאה – אותיות אה"י משמשים לניקוד, ישנם כתבי יד המבכרים כתיבה מלאה יותר הכוללת יותר אותיות אה"י, ואילו כתבי יד אחרים מעדיפים צורות חסרות יותר בהשמטת אותיות אה"י; ואף בכתב יד יחיד לעתים מלים מופיעות בצורה אחת ולעתים בצורה אחרת, ונראה שאין חוקיות או חשיבות של ממש לאופן העתקתה של מלה באופן מלא או חסר.

לדוגמה: חלילין – חלילין; אפילו – אפלו; בביקעה – בבקעה; נעשית – נעשת; בקיטנית – בקטנית; חייב – חיב; חברו – חברו; קשיא – קשיא; שתיה – שתייה; פרעון – פירעון; גטי – גיטי; נכסיה – ניכסיה; מהא – מיהא; תמיה – תמה; מעותי – מעותיי; קדר – קאדר; דמי – דאמי; רבה – ראבה; בעי – באעי; קני – קאני; הוי – הואי – האוי; מיני – מיניי – מינאי.

5. אופן כתיבת שמות ה

בכתבי היד ישנם צורות שונות לכתיבת שם ה'. הדבר נכון גם לכתיבת השמות: אלוקים והקב"ה. הדבר נובע ממספר סיבות: ממוסכמות סופרים ומסיבות הלכתיות אך ודאי שכל צורות הכתיב רומזים לשם ה'.

לדוגמה: ה' – יי – יי'

6. ליקוי חלקי (קרע או טשטוש)

בכתבי היד ובייחוד בקטעי הגניזה והכריכה רווחת תופעה, שמילים לא השתמרו בשלמותן, הדבר יכול לנבוע מטשטוש והשתמרות גרועה של כתב היד, קרע או חור באמצע כתב היד, או שכתב היד שנוטר בינדו הוא קרע מדף גדול, ולכן המילים שבשולי הדף נותרות חתוכות. פעמים שניתן לשער כמעט באופן ודאי את המשך המילה. מילים אלו מסומנות בסיגלה לפי הערכת מעתיק כתב היד. גם מילים אלו, ככל שניתן להעריך את המילה המקורית, אינן מבטאות חילוף נוסח משמעותי בדרך כלל.

לדוגמה: א"ר - א?מ' ר'; יוחנן - ?י?ו..?נן?

7. צימודי מיליות

תחת קטגוריה זו ישנם שני סוגי תופעות. האחת מכוונת - ישנם מסורות שונות לכתבתן של מילים לפעמים כמילה אחת ולפעמים כשתי מילים, חלוקת המילה או כתיבתה כמילה אחת יכולה לנבוע מסיבות לשוניות או ממוסכמות סופרים. תופעה נוספת היא חלוקת מילה לשניים בטעות או קריאתה ככזאת בגלל רווח כדול מידי בין אות לחברתה, או להיפך קריאת שתי מילים נפרדות כמילה אחת בשל טעות הסופר או אי הפרדת המילים.

דוגמה לתופעה הראשונה: בשל חברו - בשלחברו; דקא אמרת - דקאמרת; קא תני - קתני; והא אמר - והאמר.

דוגמה לתופעה השנייה: לידה נמי - לידהנמי; לוקחין - לו קחין; במילתא דמלכא - במילתא דמי לכא; קמיפלגי - קמי פלגי.

8. חילופים גראפיים

ישנן אותיות הדומות זו לזו אשר מעתיקי כתבי יד נוטים להחליף ביניהם, כגון: ב-כ, ד-ר, י-ו, ו-ן. לפיכך, אם אנו מוצאים כי רובם המכריע של כתבי היד מעידים על נוסח מסוים, ורק כתב יד יחיד - יהא טיבו ומהימנותו אשר יהיו - מעיד על נוסח שבו אחת האותיות אשר נוטות להתחלף התחלפה בדומה לה, נראה כי לא יהיה בכך בכדי להעיד על נוסח חשוב הדורש תשומת לב מיוחדת. לעומת זאת, אם יהיו מספר כתבי יד בלתי תלויים אשר יעידו על נוסח אחד, ומספר כתבי בלתי תלויים אשר יעידו על נוסח אחר, לא נוכח לזלזל בחילוף הנוסח, ולא נוכל לשלול את האפשרות שמדובר בחילוף משמעותי.

לדוגמה: אי - או; רפקא - דפקא; אמרי - אמרו; גביה - גבוה; קני - קנו; אל'=[אלא] - א"ל]=[אמר לו]; הגורשת - מגורשת; ויטלו - ויש לו; דאוגיר - דאומר.

9. חילופים פונטיים

ישנן אותיות הנוטות להתחלף בדיבור, ועל כן אין בהן בכדי לציין חילוף נוסח אשר עשוי להשפיע על משמעותן של מלים. גם כאן, כמו בקטגוריה הקודמת על דמיון גראפי, השיקול המספרי משחק תפקיד מרכזי, ושכיחותו של חילוף בין כתבי היד השונים הוא שיקבע אם מדובר בחילוף משמעותי אם לאו. אם חילוף שיש בו דמיון צלילי מופיע בכתב יד יחיד נוכל לפסוק בוודאות רבה שמדובר בטעות מעתיקה, אך אם החילוף יופיע במספר כתבי יד, לא נוכל לשלול את האפשרות שמדובר בחילוף משמעותי.

לדוגמה: דידיה – דיליה; ליחזיה – ניחזיה; סיירא – צייר; אכלוסי – אכלושי – אכלוזי; הגרומיא – הגרוניה (שם מקום); אמרא – אמרה; סיירא – סארה; דעקרא – דאקרא.

10. חילופים לשוניים

ישנם מספר סוגי חילופים שאפשר להגדירם כחילופים לשוניים אשר למעשה אינם משנים את משמעות הנוסח, אלא מבטאים אפשרויות שונות האומרות את אותו הדבר לפי הכללים הלשוניים הנוהגים בסביבת סופר כתב היד. להלן נסקור חלק מן החילופים שנכנסו לקטגוריה זו.

א. צורות ריבוי – קיימות שתי צורות ריבוי בכתבי היד: סיומת -ין (כגון: הפועלין) וסיומת -ים (כגון: הפועלים). כתבי היד מחליפים תדיר בין שתי הצורות ונראה שאין חשיבות של ממש בהעדפה של צורה אחת על פני האחרת.

לדוגמה: שכרן – שכרם; להן – להם; דינרין – דינרים; תנאין – תנאים; חיטין – חיטים; שעורין – שעורים.

ב. כינויי גוף ויחס – מלים אלו נוטות להתחלף בין כתבי היד.

לדוגמה: ליה – להו; והראו – והראהו; ליה – לן; לה – להו – להם – להן; הוא – היא; עליה – עליו; עליה – עילויה – עלה.

ג. הטיות – ישנם חילופי הטיות אשר משקפים חילופים שאין בהם משמעות של ממש בלשון עברית חז"ל. לדוגמה, בלשון חז"ל ישנו חילוף תדיר בצורת בינוני. ניתן להציג כדוגמה לכך את ההבדל שבין הצורה 'סבור' לבין הצורה 'סובר' – הצורה האחת פאסיבית ואילו השנייה אקטיבית, אך בלשון חז"ל משמשות שתי המשמעויות בערבוביה.

לדוגמה: עסקינן – עסיקינן.

11. אותיות שימוש והשמטתן

פעמים רבות אנו מוצאים שהאותיות מ, ש, ה, ו, כ, ל, ב, ד המופיעות בתחילת מילה בכתבי יד מסוימים אינן מופיעות בכתבי יד אחרים. כמעט תמיד אין שינוי במשמעות בהעדר אותיות אלו, ונראה כי אף כאשר הללו אינן מופיעות המשמעות נותרת כפי שהיא בנוסח המכיל אותיות אלו.

לדוגמה:

- א. בין אינגריא חוזרת – בין אינגריא שחוזרת.
- ב. לא שנו אלא אנגריא חוזרת – לא שנו אלא באינגריא חוזרת.
- ג. שנטלה דרך הליכתה – שניטל' בדרך הליכת'.

12. חלופות סמנטיות

לעתים אנו מוצאים כי כתבי היד מחליפים בין ביטויים דומים הזוהים זה לזה מבחינת משמעותם. בהקשר זה יש לציין אף חלופים בין ארמית לעברית הקיימים לעתים בין כתבי היד. לפעמים אנו מוצאים כי מילה או משפט המופיע בארמית בכ"י אחד מופיע באחר בעברית.

לדוגמה: לית - לא אית; כמה שאמר - כדאמר; אפילו - אף על פי; כאיזצד - כיצד; קים-קאי; תנן - ת"ש; בר - בן; השאר - המותר; חמש מאות - חמשיין מאתי; לידו - לתוך ידו; דעתו של בעל הבית - דעת בעל הבית; דקנייה - שדקני; דתנן - דתניא; הא - האי; אילמא - אינימא.

13. חלופות לשמות אישים

פעמים רבות ישנם שינויים באופן כתיבת שמו של חכם בין כתבי יד שונים. בדרך כלל הדבר מעיד על מסורת כתיבה שונה ולא על שם חכם אחר.

לדוגמה: רבה – ראבה; ריש לקיש – ר' שמעון בן לקיש; רב ששת – רב שישת.

14. חלופות לשמות מקומות

יש שינויים בכתבי היד בכתיבת שמות מקומות. בדרך כלל הדבר נובע מחילופים גרפיים (ע"ע) או פונטיים ומאי הכרת המקומות עצמם. אם זאת יש חוקרים שימצאו עניין דווקא בחילופים מסוג זה ועל כן יצרנו קטגוריה נפרדת לחילופים אלו.

לדוגמה: אלכסנדריה – אלסכנדריה; עמאוס – אמאוס; עין תאנה - עין תינה.